

Arhe XIX, 38/2022

UDK 81'373.612.2

1 Locke

1 Nietzsche

1 Derrida

DOI <https://doi.org/10.19090/arhe.2022.38.321-343>

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

LUKA RUDIĆ¹

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

PROBLEM METAFORE: LOK, NIČE, DERIDA

Sažetak: Metaforički govor predstavlja inspirativnu temu za filozofsko istraživanje i kao takav bio je obrađivan od strane mnogih filozofa. U ovom radu istraživaćemo dva posve drugačija pristupa datoj temi. S jedne strane analiziraćemo Lokove *Oglede* te prikazati jedno tradicionalno-metafizičko razumevanje metafore. Dato razumevanje kontrastiraćemo sa onim koje iznosi Niče u svom ranom tekstu *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*. Nastojaćemo da pokažemo da Niče vrši preokretanje tradicionalne metafizičke slike o radu metafore i time otvara prostor savremenog razmatranja metafore. Kao temeljna linija interpretacije poslužiće nam Deridina *Bela mitologija* koja ukazuje na inherentnu suplementarnost metafore i označavanja uopšte.

Ključne reči: metafora, značenje, figurativno, doslovno, Lok, Niče, Derida, suplement

I

Derida (Jacques Derrida) svedoči o činjenici „da postoji kod ili program – retorika, ako hoćete – za svaki diskurs o metafori: ‘po običaju, treba na prvom mestu podsetiti na Aristotelovu definiciju, bar na onu iz *Poetike*.’“² Kao što se da primetiti, u ovom radu ćemo se ipak u dobroj meri oglušiti o ovaj kanon – o Aristotelovoj definiciji iz *Poetike*

---

¹ E-mail adresa autora: lukarudic@gmail.com

² Derida Ž., *Bela mitologija*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1990., str. 34.

biće reči tek sporadično. Naime, govorićemo o jednoj koncepciji koja je suštinski utemeljena na aristotelijanskim pretpostavkama, ali nije i Aristotelova. Govorićemo o jednoj potpuno drugoj tradiciji, tradiciji novovekovnog empirizma, te ćemo pažnju obratiti na Lokove (John Locke) *Ogleda*. Analizom *Ogleda* doći ćemo do svih ključnih mesta za naše istraživanje. S druge strane, empirističkom stanovištu iz *Ogleda* suprotstavićemo razumevanje metafore kod ranog Ničea (Friedrich Nietzsche). Kontrastiranjem ovih koncepcija, pokušaćemo da prikazemo Ničeevu misao kao zavičaj Deridinih razmatranja. Dakle, u jednom smeru, Derida i Niče će nam poslužiti kao ključ koji će otvoriti vrata eventualnim rešenjima problema proisteklih iz Lokove postavke. S druge strane, raspravljaćemo o tome da li veza Deride i Ničea puca i u kojoj meri.

S obzirom na to da nam je za potrebe takve analize značajna problematika označavanja u Lokovoj filozofiji, osvrnućemo se na osnovne činioce koje ulaze u igru označavanja. Na samom početku *Ogleda o ljudskom razumu*, nakon kraćeg uvoda o povodu i važnosti istraživanja svesti, Lok nam eksplicitno nudi određenje ideje: „čini mi se da taj termin (ideja) najbolje označava što je predmet razuma dok čovek misli, i zato sam ga upotrebio da izrazim sve ono što se podrazumeva pod izrazima priviđenje, pojam, vrsta stvari, ili bilo šta čime se duh može baviti kad misli.“³ Lok, dakle, pod opšti pojam ideje podvodi sve misaone sadržaje, sve ono o čemu se da misliti, te ovaj pojam obuhvata i mentalne slike i razne logičke funkcije. Poreklo ideja u svesti potpuno je određeno – ono je uvek čulne prirode. Sve ideje u svest dolaze uz pomoć čula, čulni utisci su izvestan *rezervoar* naših misli: „Najpre čula puštaju unutra pojedinačne ideje, i tako snabdevaju nameštajem kabinet koji je dotle bio prazan; duh se onda postepeno privikava na neke od tih ideja, one se smeštaju u pamćenje i dobivaju imena. Kasnije duh ide dalje, apstrahuje ih i postepeno uči upotrebu opštih imena.“⁴ Dakle, nakon što se *prazni kabinet svesti* obogati nameštajem putem čulne senzacije, odomaćene ideje dolaze u pamćenje. Pamćenje je time neka vrsta

---

³ Lok, Dž., *Ogled o ljudskom razumu*, Kultura, Beograd, 1962., str. 24.

⁴ Isto, str. 33.

posrednika ili uslov za imenovanje – u tom smislu svest napreduje od utiska, preko ideje pa sve do imena.

Lokova filozofija jezika ne iscrpljuje se samo u ovoj analizi svesti. Kratki odlomci iz *Ogleda* u kojima se Lok bavi problematikom označavanja veoma su važni – mnogi autori iz oblasti lingvistike i filozofije jezika ovaj Lokov pasaž uzimaju za početak savremene semiologije.⁵ Ovde zatičemo sledeće ključne kategorije: zvukove, artikulisane zvukove i reči. Zvuci predstavljaju životinjske krike, neartikulisane i bez mogućnosti označavanja, dok je čovek upravo određen preko „sposobnosti da formira artikulisane zvukove“⁶, tj. da formira reči. „Kada jedan čovek govori drugome, govori da bi bio shvaćen: na kraju govora, ti zvuci, kao oznake, mogu učiniti razgovetnim njegove ideje onome koji sluša.“⁷ U tom smislu otkriva se i suštinska osobina ljudskog govora – pored memorije svrha govora je komunikacija. Posedovanjem govornog aparata koji omogućuje artikulaciju zvukova, čovek formira reči pomoću kojih označava ideje. U strogom smislu, ideja je uvek subjektivna – reč označava *moju* ideju.

Ova situacija otvara dva problema: ako je ishodište jezika komunikacija, možemo primetiti da su oba pola opisanog jezičkog označavanja problematične komunikabilnosti. S jedne strane, reč je, čini se, arbitrarni artikulisani zvuk – šta to garantuje da drugi uopšte može da razume izgovorenu reč? Ovaj problem Lok prevazilazi lako, konvencionalističkim pristupom jeziku: (reči)... „postale su upotrebljive od strane ljudi kao znakovi njihovih ideja. Bez ikakve prirodne konekcije između partikularnih artikulisanih zvukova i određenih ideja, jer bi tada jedan jezik bio za sve ljude,...“⁸ Međutim, drugi problem za nas je

---

⁵ Vidi u : Kretzmann, N., “The Main Thesis of Locke's Semantic Theory”, *The Philosophical Review*, Vol. 77, No. 2., Duke University Press, 1968., str. 175-196.

⁶ Locke, J., *An Essay Concerning Human Understanding*, The Pennsylvania State University, 1999., str. 387.

⁷ Isto, str. 390. [preveo Luka Rudić] [sve citate u ovom radu sa engleskog jezika preveo je autor]

⁸ Isto

važniji – ako su ideje subjektivne, šta garantuje da reč koja označava moju ideju označava istu tu ideju i kod drugog? Čini se da jezik unutar ove koncepcije uopšte i ne može da funkcioniše – s obzirom na to da postoji izvesna privatnost ideja, nejasno je kako reč može ovu privatnost da prevaziđe.

Eventualno rešenje nalazi se kod samog Loka – pokazaće se da je to proces apstrakcije i pojam opšteg termina. „Reči postaju opšte onda kada postanu znaci opštih ideja: a ideje postaju opšte odvajanjem ideja od okolnosti vremena, prostora itd.“⁹ U tom smislu, proces apstrakcije ideju čini neodređenijom – ona više nije strogo vezana za subjektivni doživljaj, već radom svesti ona biva odvojena od konkretnih okolnosti vremena i prostora prilikom kojih je pojedinac doživljaj iskusio. Komunikacija je moguća jer apstrahovanje kao zajednička osobina svesti atomizovanih pojedinaca obezbeđuje zajedničko označeno rečju.

„Mora biti jasno da je proces apstrakcije potpuno otvoren, ne može da nam kaže ništa o tome koliko puno ili malo sličnosti između posebnih objekata treba da postoji za bilo koju apstraktnu ideju...“¹⁰ Ova neodređenost se u pogledu teme ovog rada suštinski radikalizuje kada se u ovu koncepciju uvede i pojam metafore. Metafora označava nešto pomerenom, nešto drugo. U tom slučaju, nameće se niz pitanja o tome šta tačno metafora označava? Ona ipak služi svrsi jezika, komunikaciji, s obzirom na to da je neosporna činjenica da se koristeći metafore sporazumevamo.

Problematika postaje još zanimljivija kada se u obzir uzme i činjenica da se i sam Lok odredio prema figurativnom i retoričkom govoru. Lok tvrdi da „(...) ako bismo govorili o stvarima onakvima kakve jesu, moramo reći da je cela umetnost retoričkog s onu stranu reda i jasnoće... Sve izmišljene veštačke i figurativne primene elokvencije reči, nisu ništa drugo do insinucija pogrešnih ideja, pokretanje strasti i time obmana suđenja...“¹¹ Jasno je, dakle, da Lok figurativni govor

---

⁹ Isto, str.402.

¹⁰ Guyer, P., “Locke’s Philosophy of Language”, u *The Cambridge Companion to Locke*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994., str. 128.

¹¹ Locke, J., *An Essay Concerning Human Understanding*, str. 498.

smatra izvesnom zabludom, onom koja navodi na pogrešne ideje. Ako reč označava ideju i ako je njen zadatak da je što preciznije označi, onda figurativni i metaforički govor aludira, nabacuje, skriva i pomalo otkriva i na taj način ne određuje strogo i precizno misao onoga koji govori. Distinkcija koju Lok koristi moguća je samo pod pretpostavkom odvojenosti mišljenja i jezika, te Lok u istom odeljku navodi da su figurativne reči „(...) zaista savršene prevare: stoga, koliko god popularno i hvaljeno besedništvo bilo, koje se koristi u harangama i na popularnim mestima, figurativni govor svakako treba potpuno izbegavati unutar svih diskursa koji pretenduju da informišu i poučavaju... gde god su istina i znanje uzeti u obzir, mora se smatrati velikom greškom, bilo jezika ili osobe koja ih koristi.“¹² Nesumnjivo je da filozofija za Loka spada u red ozbiljnih diskursa koji pretenduju da poučavaju i koji uzimaju pojmove istine i znanja u obzir. U tom smislu, Lok protestuje protiv upotrebe metaforičkog govora unutar filozofskog diskursa koji se treba baviti idejama onakvim kakve one jesu.

Suzan Hak (Susan Haack) primećuje veoma jednostavan problem: „ukoliko je figurativna upotreba jezika, bar tamo gde su 'suva istina i pravo znanje' uzeti u obzir, zapravo zloupotreba jezika, utoliko je to zloupotreba za koju sam Lok teško može biti nevin.“¹³ Zaista, teško je pronaći neku istoriju filozofije, kakav priručnik ili udžbenik iz istorije filozofije u kojem se u poglavlju o ostrvskom empirizmu i Loku neće pominjati *tabula rasa*. Štaviše, Lokova metafora neispisane table jedna je od najpoznatijih koje je filozofski diskurs ispostavio. Takođe, odeljak iz *Ogleda* koji smo ranije citirali sadrži metaforu *praznog kabineta u koji čula smeštaju nameštaj*. Toj metafori Lok pribegava pri samom konstituisanju odnosa čulne stvarnosti i svesti, što je centralno mesto za njegovu teoriju ideja. U tom smislu, metafora zauzima centralno mesto unutar celine Lokove filozofije i nije puka stilska figura koja čini filozofski tekst lepšim.

---

¹² Isto

¹³ Haack, S., „*Dry Truth and Real Knowledge*”: *Epistemologies of metaphor and metaphors of epistemology*, u *Aspects of Metaphor* (priredio Jaako Hintikka), Kluwer Academic Publishers, 1994. str. 1.

Suzan Hak smatra da je u središtu ovog problema pomenuta pretpostavka o nezavisnosti jezika i mišljenja. Zaista, Lokova filozofija jezika suštinski opstaje na toj pretpostavci i u ovom sistemu nema mesta za povratni uticaj jezika na misao – on ni u kom smislu ne konstituise misao, naprotiv, on je alatka kojom se misao ispoljava u komunikaciji. „Ali najrelevantnije poente argumenta ovog naučnog rada su prilično jednostavne. Prvo: jezik i mišljenje su isprepletani, u smislu da se kognitivni kapaciteti i lingvistička sofisticiranost međusobno podstiču.“¹⁴ Tako, dakle, Hak smatra da korišćenje metafore u Lokovom tekstu ima prevashodno didaktičku i stratešku dimenziju. Ona, štaviše, prihvata da postoji izvesna nepreciznost metaforičkog jezika, ali ukoliko se ispravno koristi, metafora osigurava izvesnu razumljivost koja je neposrednija. U tom smislu, autorka u navedenom tekstu ne razmatra metaforu semiološki – „(...) kako to nije semantički fenomen, metafora je svakako lingvistički fenomen, fenomen upotrebe jezika.“¹⁵ Metafora, shodno ovom tumačenju, kao stilska figura ima izvesnu komunikacijsku ulogu. Metafora je time jedna sofisticirana jezička mogućnost, koja suštinski ne odgovara strogom pojmovnom mišljenju svojstvenom filozofiji, ali predstavlja strateško oruđe koje se može iskoristiti zarad pomenutih ciljeva.

Čitanje paradoksalnog momenta iz Lokovih *Ogleda* koje Hak predlaže posve je legitimno. Međutim, u ovom radu nastojaćemo da istaknemo drugačiju mogućnost razumevanja metafore, kao i odnosa figurativnog govora i filozofskog diskursa, na tragu Ničea i Deridine *Bele mitologije*. Pokušaćemo da naglasimo razliku između tradicionalnog razumevanja metaforičkog jezika kojeg susrećemo kod Loka sa savremenim tumačenjima. Na tragu Deride pokušaćemo da pokažemo da je moguće da razumevanje metafore dalje određuje naše razumevanje pojmovnog mišljenja, te da sama tradicionalna filozofija sebe razumeva kao rad na trošenju metafore.

---

¹⁴ Isto, str. 12.

¹⁵ Isto, str. 10.

II

Ničeovo razmatranje rada metafore inovativno je u odnosu na celokupnu tradiciju, ponajviše određenu Aristotelovom definicijom, ali i metafizičkim mišljenjem u širem smislu. Pre svega, fokusiraćemo se na tekst napisan 1873. godine, *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*.¹⁶ Radi se, dakle, o veoma ranom Ničeovom radu u kojem Niče govori o jeziku, odnosu jezika i stvarnosti te na kraju i o metaforičnosti samog jezika. Moguće je, naravno, govoriti o Ničeovom razumevanju metafore i iz perspektive njegovog poznijeg rada. Međutim, s obzirom na potrebe ovog istraživanja ograničićemo se na istraživanje pomenutog Ničeovog teksta kako bismo pokazali paralelu sa iznetim empirističkim stanovištem o metafori, te kako bismo Ničeov tekst pokušali pokazati kao izvesnu istorijsku preteču Deridinog rada, makar u kontekstu istraživanja metafore i njene funkcije.

U navedenom tekstu, Niče u raspravu uvodi izvesnu teoriju označavanja, gde će se pokazati da su elementi koji ulaze u značenjsku strukturu u dobroj meri slični empirističkoj tradiciji Džona Loka. S druge strane, sama metafora se sasvim drugačije razmatra. Međutim, Niče u ovom tekstu nije zainteresovan isključivo za jezik i metaforičko značenje, samo zbog jezika i metafore same. Naprotiv, ovaj tekst se bavi i širom problematikom – on dovodi u pitanje nasleđeni pojam saznanja i istine.¹⁷ Štaviše, sam tradicionalni pojam istine konstituiše se na binarnosti između spoljašnjeg i unutrašnjeg, objekta i subjekta. U takvoj postavci subjekt pomoću znanja obuhvata ono spoljašnje, predmet, te ga onda jezički označava. O tom problemu Niče filozofira čekićem – „(...) u nekom zabačenom uglu vaseljene razasute među mnogobrojnim sjajnim sunčanim sistemima postojala je jednom jedna zvezda na kojoj su dosetljive životinje izumele saznavanje. Bio je to najoholiji i najlažljiviji minut u ‘svetskoj povesti’,...“¹⁸ Jezik je tako, između

¹⁶ Niče, F., *Knjiga o filozofu*, Grafos, Beograd, 1984., str. 74-88.

¹⁷ De Man, P., „Retorika ubeđivanja“, *Gradac*, br. 152-153, Dom kulture Čačak i Umetničko društvo Gradac, Čačak, 2004., str. 150-151.

¹⁸ Niče, F., *Knjiga o filozofu*, str. 74.

ostalog, sredstvo pomoću kojeg se opisani najlažljiviji minut povesti uspostavio kao dominantna paradigma, jezik je sredstvo pomoću kojeg se uverenje o saznanju kao o istini o objektu uspelo održati. S druge strane, analiza jezika jeste i Ničeova strategija za dekonstrukciju tradicionalnog razumevanja. „Lažljivac se koristi važećim oznakama, rečima, da bi nestvarno učinio da izgleda kao stvarno.“¹⁹ Izneseno, dakle, predstavlja kontekst u kojem Niče nastoji da govori o jeziku i metafori.

Najpre, Niče primećuje jednu specifičnu nepreciznost jezika uopšte – ništa u samoj reči ne garantuje baš to i samo to značenje kojoj smo reči pripisali. Drugim rečima, ne postoji prirodno pravo određenoj reči da označi baš to što u našem jeziku označava, ona je tu potpuno proizvoljno. „Govorimo o nekoj ‘zmiji’: oznaka zahvata samo vijuganje, i mogla bi, dakle, da se pripiše crvu.“²⁰ Niče naglašava da su razgraničenja između reči proizvoljna, te da nas one nikako ne obavezuju. Nameće se pitanje: šta je onda u ovom kontekstu uopšte reč? Reč je, sudeći po Niču ništa drugo do „zvučni prikaz nervnog nadražaja“.²² Na ovom mestu se prvi put javlja izvesna semiologija – reč je izvestan označitelj, koji svoje poreklo i svoju funkcionalnost duguje govornom aparatu (kao kod Loka), te označuje izvesne nervne nadražaje. Nervni nadražaj zapravo predstavlja afekat koji dobijamo opažajući bogato čulno iskustvo. On upravo to i jeste, prvo iskustvo, nadražaj.

„Nervni nadražaj preneti u sliku! Prva metafora. Slika se potom iznova uobličava u glas. Druga metafora.“²³ Upravo ovo mesto predstavlja najznačajniji momenat, bar kada je u pitanju ovo istraživanje. Dakle, mentalna slika, slika o stvarnosti nije ništa drugo do rezultat rada metafore. U tom smislu, metafora nije nešto što dolazi naknadno, nešto

---

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto, str. 77.

²¹ *Schlange*, zmija, po Niču, etimološki potiče od glagola *sichwinden*, gde navedeni glagol znači *vrpoljiti se, vijugati se, uvijati se*. Čini se da ovim Niče želi da pokaže da etimološko objašnjenje procesa označavanja zapravo ništa ne objašnjava.

²² Isto, str. 77.

²³ Isto.

što doslovni govor ulepšava ili tupi oštricu njegove preciznosti, naprotiv, ona je u odnosu na reč ono označeno. Tako svaka reč počiva na metafori. Međutim, ova problematika postaje posebno zanimljiva i intrigantna onda kada se u raspravu uključe i pojmovi, koji inertno pripadaju filozofskom i naučnom diskursu, te odlikuju ozbiljan govor. „Pojmovni jezik je za Nietzschea, kao što se iz navoda vidi, samo skup bivših metafora. Čak je i reč ‘pojam’ (od ‘pojmiti’ – begreifen) jedna takva metafora, iako se to zaboravlja iza naknadno podignute i moralno sankcionisane institucije ‘pojam pojma’.“²⁴ U tom smislu, logika nastajanja pojma nije ništa drugačija od nastajanja reči, to su sve daleki označitelji prvobitnog nervnog nadražaja. Premda u Ničeovom tekstu ne postoji jasna teorijska razlika između pojma i reči, pojam ipak zadržava izvestan, u ovom slučaju, negativan ekskluzivitet – „svaka reč postaje odmah pojam time što ona zapravo ne treba da služi za neponovljivi, sasvim individualizovani pradoživljaj, kojem zahvaljuje svoj nastanak, kao što je slučaj sa sećanjem, nego je tu istovremeno za mnogobrojne, više ili manje slične doživljaje,... svaki pojam nastaje poistovećivanjem neistovetnog.“²⁵ Pojam je, za razliku od slike i reči poseban – on unifikuje, ujednačava, apstrahuje, nameće se da postane *jednakovažeća i obavezujuća oznaka stvari*. Upravo je to ono na šta Žunjić (Slobodan Žunjić) misli kada govori o *moralno sankcionisanoj instituciji ‘pojma pojma’*, tvrdeći da je to revolucionarna oštrica Ničeovog rada – demaskiranje jedne vrste reakcionarne veze između logike i morala. Iz ove Ničeove perspektive ne postoji nikakav *pojam pojma*, već možemo govoriti samo o *metafori pojma*. Samim tim što se odnosi na pojam, ova metafora posebna je s obzirom na to da je višestruko udaljena od prvobitnog iskustva i time manje govori o konkretnoj istini datog iskustva. Metafora je tako izvor svakog pojma, njegovo stidno poreklo i nečista savest, dok pojam nastoji da „(...) u grandiozno ispletenoj

---

²⁴ Žunjić, S., „Pojmovnost i metafora“, *Theoria*, br. 3-4, god. XXV, Filozofsko društvo Srbije, Beograd, 1982. str. 88.

²⁵ Niče, F., *Knjiga o filozofu*, str. 78.

pojmovnoj mreži zaklanja i zaprečava povratak izvornom mnoštvu čulnih utisaka.²⁶

Možemo reći da je kod Ničea na delu implicitna teorija metafore: postoji izvesna gradacija, hijerarhija, stratifikacija metafora u zavisnosti od njihove *blizine* nervnom nadražaju. S jedne strane imamo slike, kao centralni pojam Ničeove filozofije jezika. „Za Nietzschea su slike (naročito u ranim spisima) neka vrsta atomističkih *typoises* (=‘površine stvari uhvaćene u oku’). Dok su individualne one predstavljaju metafore u izvornom smislu.“²⁷ Te izvorne metafore su ono što se u literaturi često naziva *intuitivnim ili ‘živim’ metaforama*. U izvornom smislu, one su približnije radikalno shvaćenom iskustvu, koje stoji pre svakog govora. Dakle, metafora, kao slika, sadržana je u bilo kojem opažanju i bilo kojem govoru. S druge strane, pojam je taj koji je metaforu potrošio, *ošmirglao* – pomoću pojma čovek zaboravlja taj izvorni iskustveni svet metafora. Zaboravom izvornog sveta *bližeg samim stvarima*, čovek izgrađuje naučni i filozofski diskurs, jezik u širem smislu, metafizičke pojmove i lažljivi pojam samosvesti. Zato Niče kaže da „samo očvršćavanjem i ukrućivanjem užarene i tečne izvorne mase slika koja izvire iz iskonske sposobnosti ljudske uobrazilje, samo nesavladivom verom da je ‘ovo’ sunce, ‘ovaj’ prozor, ‘ovaj’ sto, istina po sebi,... živi on (čovek) sa nekim spokojem, sigurnošću i konsekvencijom,...“²⁸ U tom smislu pojam predstavlja metaforu koja je višestruko udaljena od onog izvornog.

Postavlja se pitanje odnosa filozofije, znanja i *pojma* istine u kontekstu ove Ničeove postavke. Čini se da ovakvo Ničeovo formulisanje filozofije jezika dobrim delom predstavlja strateško oružje za obračun sa pomenutim pojmovima. „Šta je, dakle, istina? Pokretno mnoštvo metafora, metonimija, antropomorfizama, ukratko zbir ljudskih veza koje su poetski i retorski bile uznesene, prenesene, ukrašene i koje nakon duge upotrebe, nalikuju na neki narod: istine su iluzije za koje

²⁶ Žunjić, S., *Pojmovnost i metafora*, str. 88.

²⁷ Isto, str. 91.

²⁸ Niče, F., *Knjiga o filozofu*, str. 78.

smo zaboravili šta su, metafore, pohabane, ...²⁹ Dakle, vera u pojam koji treba da obuhvati stvar i tako ispostavi istinu, istina korespondencije, nije ništa drugo do antropofornizam i metafora. Koncept istine pretenduje na stvar i tvrdi da je obuhvata, ali izvorna stvar za taj koncept zauvek je već izgubljena i nedostižna. De Man (Paul De Man), prateći Ničea, ukazuje na to da takva postavka predstavlja oštru kritiku tradicionalnog razumevanja logike. Većina filozofskih tumačenja logike, mišljenja, svesti i istine zasnivaju se na zakonu o neprotivrečnosti. Da bismo mogli tvrditi da pomenuti zakon na bilo koji način odgovara stvarnosti – morali bismo imati znanje o toj stvarnosti. S obzirom na to da je naše znanje određeno pojmovima, potrošenim metaforama, tu stvarnost nikada nećemo imati, čim govorimo o njoj to znači da je stvarnost višestruko isposredovana. „Čini se da Niče ide dalje od ovoga i zaključuje: ‘(Zakon protivrečnosti) zato ne sadrži kriterijum istine, već imperativ o tome šta treba uzeti kao istinu.’³⁰ Radi se, dakle, o jednoj društvenoj moći koja uspostavlja zakon protivrečnosti, ona ga postulira i zapostavlja svaki drugi način spoznaje. Zakon o neprotivrečnosti i jezik identiteta tako ne opisuju stvarnost, već je imperativno uspostavljaju.

Na osnovu izrečenog, veoma zanimljivi odnos tradicije (u ovom slučaju oličene u Lokovoj filozofiji metafore) i Ničea pokazuje se dvojako: s jedne strane Niče prihvata tradicionalni model kretanja saznanja kao i mesto jezika u njemu. Kretanje samog filozofskog mišljenja upravo je istovetno kod obojice: to je kretanje prenošenja od *iskustva* ka *pojmu*. S druge strane, kada je u pitanju odnos pojma i metafore Niče u potpunosti izvrće tradicionalnu postavku: „Niče u odnosu kojeg ustanovljava između metafore i pojma izvršava jedan posve simptomatičan zaokret: metafora se više ne odnosi na pojam, kao u metafizičkoj tradiciji nasleđenoj od Aristotela, već se pojam odnosi na metaforu.”³¹ U datim relacijama označavanja, pojam nastaje tek naknadnim trošenjem metafore koja se zasniva na iskustvu, pojam je

---

²⁹ Isto, str. 79.

³⁰ De Man, P., „Retorika ubeđivanja”, str. 152.

³¹ Kofman S., „Niče i metafora”, u *Gradac*, br. 152-153, Dom kulture Čačak i Umetničko društvo Gradac, Čačak, 2004., str. 133.

prenesena metafora, on upućuje na metaforu. U tom smislu, odnos doslovnog i metaforičkog radikalno se menja. Dakle, Lok na tragu ustanovljene tradicije evropske metafizike smatra da pojam prethodi metafori, a takva postavka implicira to da se o metafori može pojmovno govoriti. Drugim rečima, moguće je pojmovima konstruisati *paukovu mrežu*³² jedne teorije metafore. U tom smislu, Sara Kofman (Sarra Kofman) primećuje suštinsku razliku između Ničeovog razumevanja metaforičkog u odnosu na celokupnu tradiciju, a koju smo pokušali učiniti eksplicitno vidljivom putem kontrastiranja sa Lokovim empirizmom: „Niče ne bi mogao da zadrži aristotelovsku definiciju metafore, takvu kakva je, budući da ona počiva na podeli sveta na tačno ustanovljene rodove i vrste koji odgovaraju samim suštinama, a za Ničea je suština stvari zagonetna, sami rodovi i vrste samo su ljudske, odveć ljudske metafore.“³³

Čini se da je nedvosmisleno da Niče u potpunosti preokreće tradicionalnu postavku – ukoliko se Lokova teorija temelji na ideji o *nepreciznom* prenošenju od pojma ka metafori, utoliko Ničeova postavka sugerise da pojam upravo upućuje na metaforu, on je prenošenje i metafora u tom smislu dolazi prva. Nasuprot tradicionalnoj dominaciji pojma Niče bi rekao da je „(...) pojmovni jezik najsiromašniji, onaj čije je simboličko značenje najviše oslabljeno i koji može da iznova smogne snagu samo zahvaljujući muzici i pesničkim slikama (...)“³⁴

Interpretacija koju predlažu Kofman i Žunjić, u kojoj se insistira na semantici i relacijama označavanja u Ničeovom radu, a koja je u dobroj meri prihvaćena kada je u pitanju kasnija recepcija ovog Ničeovog teksta posve je legitimna. Međutim, čini se da je Ničeov tekst moguće tumačiti iz još jedne perspektive. Postavlja se pitanje, zašto Niče privileguje umetnika u odnosu na filozofa? „On traga za novim područjem svoga delovanja i drugim rečnim koritom i nalazi ih u mitu,

³² O tumačenju metafore paukove mreže vidi rad Sare Kofman „Niče i metafora“. (Kofman, S., „Niče i metafora“, u *Gradac*, br. 152-153, Dom kulture Čačak i Umetničko društvo Gradac, 2004., str. 133.-148.)

³³ Isto, str. 134.

³⁴ Kofman, S., *Niče i metafora*, str. 133.

naročito u umetnosti. Uspostavljajući nove prenose, metafore, metonimije, on neprekidno spliče rubrike i saće pojmova, neprekidno iskazuje svoju žudnju za puno čari, (...) stoga veruje da sanja kada umetnost jednom iskida tu pojmovnu pređu.³⁵ Drugim rečima, umetnik i filozof rade identičnu stvar, uspostavljaju prenose i metafore. Čemu onda favorizacija umetnosti, da li je to samo zato što su u nekom temporalnom smislu umetničke metafore bliže *nervnom nadražaju* nego li filozofski pojmovi? Ukoliko je *nervni nadražaj* već uvek isposredovan slikom, odnosno procesom metaforizacije, on za čoveka nikada nije uistinu dohvatljiv.³⁶ Nervni nadražaj ni u kom slučaju ne predstavlja suštinu stvari, čak i pojam *pojave* ovde zavodi, jer prepun tradicionalnog naboja učitava nekakvu epistemološku ili istinitosnu vrednost pri susretu sa subjektom. Dato Niče želi da izbegne: suštine stvari, stvari po sebi, iskonske stvari, zauvek su izgubljene, bez obzira na to da li ih obuhvatamo nekakvom *prvobitnom metaforom*, ili odveć istrošenom metaforom – filozofskim pojmom. Zašto su, dakle, umetnici privilegovani? Privilegovani su jer su ove situacije svesni – zbog toga se već uvek kreću među metaforama, od metafore do metafore, ne umišljajući da će tako ikada govoriti o *samim suštinama*. Onaj ko ispostavlja narative o *samim suštinama* je filozof, te on greši, strukturno mora da greši, a nije ni svestan činjenice da greši. U tom smeru, moguće je interpretirati Ničea bez standardne semantike u kojoj metafora označava nervni nadražaj kao iskonsku stvar: iskonska stvar uvek je već izgubljena.

III

U nastojanju da ponudimo različite puteve interpretacije do sada izloženih suprotstavljenih pozicija i problema, koristićemo postavke Deridine filozofije u širem smislu, ali i specifična mesta iz Deridine *Bele mitologije* u kojoj problematika odnosa filozofskog diskursa i metafore predstavlja centralno mesto.

---

³⁵ Niče, F., *Knjiga o filozofu*, str. 85.

³⁶ Isto, str. 82.

Derida na samom početku *Bele mitologije* analizira kratke odlomke dijaloga između Arista i Polifila, dijaloga sa kraja *Epikurovog vrta* Anatola Fransa (Anatole France), u kojem sagovornici razgovaraju o karakteru metafizičkog jezika. Kritikujući tradicionalni metafizički jezik, učesnici dijaloga ispostavljaju jedno zanimljivo razumevanje metafore, koje poput Ničea koriste u želji za destrukcijom metafizičkog pojmovlja. To razumevanje će se pokazati inspirativnim za Deridu. „Dvojica sagovornika izmenjuju misli upravo o čulnoj figuri koja se zaklanja i troši sve dotle dok ne postane neprimetna u svakom metafizičkom pojmu. Apstraktni pojmovi skrivaju uvek po jednu čulnu figuru.“³⁷ Čulna slika se skriva iza svakog pojma i proces trošenja je upravo proces pomoću kojeg pojam nastaje. Figura trošenja se ovde pokazuje dvojako: trošenje u smislu habanja, trenja, te nestajanja žiga utisnutog na metalnu kovanicu, dok u isto vreme figura trošenja zadržava i jednu ekonomsku dimenziju. U ekonomiji, trošenje predstavlja razmenu koja *oplođuje prvobitno bogatstvo*, te stvara izvestan višak vrednosti – u ovom slučaju pojam. Sledivši dalje inspirativan dijalog Derida zaključuje da „iskonski smisao i autentična figura, uvek čulna i materijalna, ... strogo uzevši nije metafora. To je neka vrsta prozirne figure koja je po vrednosti jednaka doslovnom smislu. Metaforom ona postaje tek kada je filozofski diskurs stavi u opticaj.“³⁸ U prvi mah, čini se da ova izjava na neki način podriva Ničeovu priču o iskonskom prvobitnom smislu koji biva izbrušen radom filozofije, s obzirom na to da u strogom smislu iskonski smisao nije metafora. Međutim, presudno u datom kontekstu jeste to da je iskonski smisao već unapred figurativan, postavljen kao metafora. S druge strane, funkcija trošenja koja se dešava u potpunosti opisuje filozofski rad, filozofov je posao da troši metafore koje već uvek poseduje. U tom smislu, metafizičari rado koriste najistrošeneje metafore, one kod kojih žig prethodnog, fizičkog smisla veoma teško može da se prepozna. Štaviše, upravo zbog toga nastoje da koriste negativne pojmove, koji su u izvesnom smislu dvostruko istrošeni – apsolut, neograničeno, bezvremeno itd. U tom smislu,

---

³⁷ Derida, Ž., *Bela mitologija*, str. 8.

³⁸ Isto, str. 10.

funkcija trošenja faktički pripada celokupnosti metafizike. Derida trošenjem neće objasniti samo rad metafore u lingvističko-semantičkom kontekstu, već mnogo šire: „Ta crta – pojam trošenja – ne pripada bez sumnje jednoj uzanoj teorijsko-istorijskoj konfiguraciji, već zasigurno samom pojmu metafore i dugom metafizičkom nizu koji on određuje i koji ga određuje.“³⁹

Metafora *trošenja metafore*, čini se, odlično opisuje preokretanje metafizičke misli o metafori. Štaviše, data metafora dominira celokupnom scenom preokreta. Premda se Derida opredeljuje za analizu *trošenja iz Epikurovog vrta*, tu metaforu pronalazimo i kod Ničea: „No, nema nikakvih ‚doslovnih‘ izraza ni ‚doslovnog saznavanja‘ bez metafore. Ali postoji zavaravanje o tome, tj. vera u istinu čulnog utiska. Najobičnije metafore, istrošene, važe sada kao istine i kao mera za najređe.“⁴⁰

Dakle, eksplicitno je naznačeno da pojam trošenja i metafore određuje metafizički niz, dok metafizički niz istovremeno određuje njega. Kako je to moguće? Čini se da je ovu problematiku najbolje analizirati iz perspektive onoga što Derida naziva *zakonom suplementarnosti*.

„Varljivo jednostavan formalni argument odeljka ‘Plus de métaphore’ ide na sledeći način: filozofija se poziva na brojne ‘osnovne’, ili ‘temeljne’, ili ‘utemeljivačke’ koncepte (već uvek toliko metafora).“⁴¹ Benington (Geoffrey Bennington) precizno detektuje veoma važnu stvar – u samom uvodu u *Belu mitologiju*, pozivajući se na *Epikurov vrt* te implicitno i na obrazložene Ničeove stavove, Derida je već pokazao da su filozofski pojmovi upravo metafore. U tom smislu, Derida postavlja pitanje: „kad je natpis izbrisan, kako razabrati figuru, posebno metaforu u filozofskom tekstu?“⁴² Drugim rečima, ukoliko su *temeljni pojmovi*,

---

³⁹ Isto, str. 7.

⁴⁰ Niče, F., *Knjiga o filozofu*, str. 52.

⁴¹ Benington, G., “Metaphor and Analogy in Derrida”, u *A Companion to Derrida* (uredili Z. Direk i L. Lawlor), John Wiley & Sons, Chichester, 2014. str. 91.

⁴² Derida, Ž., *Bela mitologija*, str. 20.

kao i oni za koje filozofija samoproklamuje da su u odnosu na nešto *utemeljivački* ništa drugo do metafore, kako je onda moguće ukazati na metaforu u filozofskom tekstu? Pitanje bi se moglo postaviti i obrnuto – kako razabrati pojam u filozofskom tekstu? U najopštijem smislu, Derida bi rekao da je takav poduhvat razabiranja metafore strukturno neostvariv. U tom smislu, Laylor (Leonard Lawlor) primećuje da „Derida predviđa (kao što je to i Niče učinio), metadiskurzivni projekat (jednu retoriku ili metafizofiju) koja bi dešifrovala filozofski diskurs kao sistem govornih figura. Umesto prihvatanja takvog metadiskurzivnog projekta, Derida želi da demonstrira njegovu strukturnu nemogućnost.“⁴³ Ako u Ničeovoj postavci imamo određenu stvar koja ima određeni smisao, pomoću koje nastaje izvesna prva metafora te se radom metafizike briše do neprepoznatljivih granica, moguće bi bilo zahtevati metafizofsku analizu tih misaonih sadržaja, analizu koja bi na koncu vodila do iskonskog smisla stvari. Drugim rečima, Ničeova sama stvar bi time bila izgubljena filozofijom. Međutim, Derida demonstrira nemogućnost takve analize – on ukazuje na nekoliko eventualnih strategija pomoću kojih bi se metafore mogle razvrstati, prilikom čega bismo dobili određenu sistematičnu sliku u značenja metafore te njihovog istorijskog porekla. Tako bismo mogli imati izvornija i manje izvorna izvorišta metaforičkog govora – „prvi daju prirodne, animalne i biološke metafore, a drugi tehničke, umetne, ekonomske, kulturne, društvene i druge metafore.“⁴⁴ Druga eventualna strategija sistematizacije metafore značila bi raspoređivanje u skladu sa intencijom autora – potrebno bi bilo proniknuti u motivaciju autora da na određenom mestu ispostavi baš tu metaforu. Ukoliko uzmemo *paradoksalna i tradicionalna* stanovišta o metafori kao o pukom ukrasu, mogli bismo metafore klasifikovati u skladu sa njihovom funkcionalnom dimenzijom. Međutim, Derida primećuje da jedna zajednička crta pripada svim navedenim strategijama, bez obzira što se na prvi pogled čine potpuno suprotstavljenim –

⁴³ Lawlor, L., *Imagination and Chance: The Difference Between the Thought of Ricoeur and Derrida*, State University of New York Press, Albany, 1992. str. 12.

⁴⁴ Derida, Ž., *Bela mitologija*, str. 21-22.

„Kriteriji za klasifikaciju filozofskih metafora trebalo bi da budu preuzeti, dakle, od jednog izvedenog filozofskog diskursa. To bi možda bilo legitimno, kad bi tim figurama upravljao autor sa matematičkom svešću, koji se može poistovetiti sa sistemom, ili kad bi valjalo opisati neku filozofsku retoriku po nalogu jedne samostalne teorije, sačinjene pre i izvan svog jezika, koja rukuje svojim tropima kao instrumentima.“⁴⁵ Drugim rečima, o metafori bi se moglo govoriti spolja samo ukoliko bismo imali jedno nemetaforičko mesto s obzirom na koje bismo govorili. Međutim, teorija je određena sopstvenim jezikom, te ukoliko nema jezika u koji metafora već uvek nije upisana, utoliko nema ni takve samostalne teorije koja bi trope koristila poput alata. Ova postavka u celosti u najopštijem smislu počiva na dve premise koje je Derida opisao u prvom delu *Bela mitologije* pokušavši da im da legitimitet. Na ove premise, zajedno sa konkluzijom, precizno je ukazao Moris (Michael Morris) u veoma sažetom obliku: „pojam metafore pretpostavlja filozofiju; filozofija pretpostavlja (legitimnost) pojam metafore; filozofija ne može primiti pojam metafore.“⁴⁶ U ovom kontekstu, stanovište da *filozofija ne može primiti pojam metafore* znači da metafora nije ništa drugo do klasični filozofem, metafizički pojam. Metafizički pojmovi nose u sebi metaforički trag. „Drugim rečima, potreban je način da se ograniči polje filozofske metafore.“⁴⁷ Međutim, ukoliko želimo da filozofski definišemo metaforu, to možemo učiniti jedino koristeći druge filozofske metafore. Definicija metafore u tom kontekstu bila bi druga metafora, ali ona koja nije prethodno uključena u polje filozofske metafore koje želimo da odredimo. U tom smislu, Derida kaže: „Beskrajnom otvaranju suplementa (...) biće uvek uskraćeno stanje ili status komplementa. Polje nikad nije zasićeno.“⁴⁸

---

⁴⁵ Isto, str. 25.

⁴⁶ Morris, M., “Metaphor and Philosophy: An Encounter with Derrida”, u *Philosophy*, Vol. 75, No. 292, Cambridge University Press, Cambridge, 2000. str. 226.

⁴⁷ Lawlor, L., *Imagination and chance: the difference between the thought of Ricoeur and Derrida*, str. 13.

⁴⁸ Derida, Ž., *Bela mitologija*, str. 21.

Prethodnim postaje razumljiv zagonetni *plus de* u naslovu ovog odeljka – svaki put kada želimo da zatvorimo definiciju, odredimo polje filozofske metafore ili klasifikujemo sve mogućnosti metafore pojavljuje se nova metafora (*plus de métaphore*). Svako uspostavljanje *teorije metafore* predstavlja pokušaj ovladavanja metaforom, pokušaj koji je uvek već osuđen na propast.

Na osnovu ovih Deridnih razmatranja možemo ponuditi nekoliko mogućih puteva za razumevanje odnosa Lokovog i Ničeovog razumevanja metafore. Na prvom mestu, Deridina razmatranja iz *Bele mitologije* nude teorijsko oruđe za razumevanje problema *teorije metafore*. Iz te perspektive, nesumnjiva je činjenica da problem metafore koji se javlja u Lokovom tekstu predstavlja izvestan problem te granično mesto njegove filozofije. Naime, Lok nastoji da *ovlada metaforom*, da fiksira njeno kretanje tako što će je postaviti u kompleksan teorijski sistem označavanja. On, dakle, stvara izvesnu *teoriju metafore* spram koje ni sam njegov tekst nije dosledan. U tom smislu, Derida ne bi bio sklon da ovaj paradoks tumači iz didaktičke i strateške perspektive: Lokov odnos prema metafori nužnost je njegovog sistema filozofije i ukoliko bi taj odnos bio drugačiji, to bi čitavu teoriju dovelo u stanje *eksplicitne* samodekonstrukcije. Sam Derida, raspravljajući o različitim eventualnim načinima filozofske sistematizacije metafore te eventualnog stvaranje teorije metafore kaže: „(...) ništa nije klasičnije od ove ‘ekonomističke’ teorije metafore čija je namena da uštedi ‘raspredanje nadugačko’ i, pre svega, jedno poređenje. (...) ‘svaki ukras koji je samo ukras izlišan je’.”⁴⁹ Međutim, kada je u pitanju problem *teorije metafore* kod Ničea stvari postaju komplikovanije.

S jedne strane, Niče u potpunosti preokreće tradicionalnu postavku: Lokovo razumevanje metafore temelji se na *nepreciznom* prenošenju, dok Niče sugerise da proces ide obrnuto – pojam je prenošenje i metafora u tom smislu dolazi prva. *Metafora* trošenja sadržajno je ničeanska – trošenje opisano u *Epikurovom vrtu* te prvom delu *Bele mitologije* u potpunosti odgovara Ničeovoj šemi. S druge strane, Ničeov tekst otvara vrata još jednoj interpretaciji koje smo se

---

⁴⁹ Derida, Ž., *Bela mitologija*, str. 23.

dotakli. On ta vrata otvara suptilno, tek namigujući. U pogledu na ovu drugu mogućnost interpretacije, Žunjić pravilno detektuje problematičan momenat u ničeanskom hodu od „(...) nervnog nadražaja, do metafore, pa do pojma. Ako uz pomoć Nietzschea shvatimo da je ‘obična’ metafora u odnosu na pojam po stepenu manje metafora, a to je poruka ove stratifikacije metaforičnosti, onda u istom dahu treba uvideti da Nietzsche ne bi smeo tek tako da apsolutizuje metaforu, makar i izvornu ‘živu’, u odnosu na pojam.“⁵⁰ Drugim rečima, razlika između pojma i metafore je razlika u stepenovanju. Dakle, za Ničea stvar postoji, i ona je bliže obuhvatljiva metaforom, s obzirom na to da je metafora pre pojma, makar temporalno. U tom smislu pojam nije ništa drugo do višestruko udaljeni označitelj. „To se najbolje može pokazati na čitavom području metaforičkog koje pokriva izraz ‘metafora metafore’. Izraz nas po svojoj strukturi podseća na X knjigu Platonove Države u kojoj po prvi put srećemo formule ‘odraz odraza’ i ‘senka senke’.“⁵¹ Čini se, dakle, da je u ničeoski preokrenutoj metafizici ipak ostao trag platonizma na strukturalnom nivou. Ukoliko je razlika između pojma i metafore samo razlika u stepenu udaljenosti, čime je onda uopšte moguće obuhvatiti iskonski i prvobitni smisao stvari? Naime, filozofi su pre Ničea smatrali da je pojam nešto čistije i izvornije, nešto što direktnije upućuje na stvar. S druge strane, Niče preokreće takav odnos – sada je, čini se, metafora bliža stvari te je direktnije označava. Međutim, u kojoj meri Ničeo misao zaista ostaje zarobljena u takvoj zamci?

Čitajući pomenute pasaje, određenje metafore za Ničea nije presudno. Presudno je, s jedne strane, dekonstruisati tradicionalnu istinu, a s druge, pokazati da je celokupno filozofsko znanje određeno metaforom. Ipak, niz označavanja u ranom Ničeoovom tekstu ostaje onakav kakvim ga je Žunjić nastojao predstaviti, bez obzira na važnost takve definicije u odnosu na sam Ničeoov projekat. U tom smislu, valja se vratiti Deridi, koji smatra da „polazeći s onu stranu razlike između doslovnog i nedoslovnog, trebalo bi objasniti efekte pravog i nepravog značenja. Po definiciji, dakle, ne postoji doslovno filozofska kategorija

---

⁵⁰ Žunjić, S., *Pojmovnost i metafora*, str. 92.

⁵¹ Isto.

za kvalifikovanje izvesnog broja tropa (...).⁵² Utoliko, dakle, puko postavljanje metafore na mesto tradicionalnog doslovnog ne znači misliti s onu stranu date opozicije. „Ako se pretpostavi da se može dosegnuti (...) ta predfilosofska zaliha tropa ne može imati arheološku jednostavnost vlastitog porekla, čednost povesti početaka.“⁵³ Dakle, ukoliko želimo izbeći arheološku jednostavnost porekla, moramo izbeći koncepciju u kojoj se označitelj može svesti na samu stvar, bilo da je označitelj metafora ili kakav doslovni jezik. U Ničeovom tekstu, dakle, ne pronalazimo tradicionalnu opoziciju doslovno-figurativno, u onom smislu u kojem ju pronalazimo kod Loka. Štaviše, ukoliko je *mentalna slika odveć prva metafora*, utoliko doslovno ne dolazi nakon metafore, već metaforičko i doslovno nisu više tradicionalno shvaćeni. Drugim rečima, filozof greši jer veruje u doslovno značenje, veruje da će sopstvenim filozofiranjem dostići odnos jedan-na-jedan između pojma i same stvari, te verujući u takvu korespondenciju plete paukovu mrežu pojmova.

Durst (David C. Durst) pokušao je da opiše strategiju dekonstrukcije u najopštijem smislu, u pogledu na opis koji je sam Derida ponudio.⁵⁴ U tom smislu, dekonstrukcija podrazumeva *dvostruki gest* – prvi je izvesna *faza preokretanja*. Ona podrazumeva prepoznavanje klasične filozofske opozicije koja počiva na nasilnom hijerarhizovanju: u kojoj „jedan od ta dva pojma upravlja drugim (...) ili ima prevagu.“⁵⁵ U tom smislu, *faza preokretanja* remeti takvu hijerarhiju. Međutim, ne radi se samo o pukoj neutralizaciji i preskakanju preko opozicija – nasilna hijerarhija koju sistem uspostavlja ponovo će se vratiti. „Da bi se sprečio takav recidiv, sledeća faza je formulacija novih ‚neodlučivosti‘, kao što su pharmakon, hymen, supplement.“⁵⁶ U tom smislu, formulacija takvih *neodlučivosti* opire se i

---

⁵² Derida, Ž., *Bela mitologija*, str. 31.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Durst, C. D., “Hegel and Derrida on the Problem of Reason and Repression”, *Continental Philosophy Review* 32, Kluwer Academic Publishers, 1999., str. 3.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Isto.

hegelijanskoj dijalektici te opstruiše konstituisanje trećeg termina koji bi na koncu ponovo ustanovio opoziciju. U tom smislu, klasična nasilna opozicija doslovnog i metaforičkog, čini se, postoji u Lokovim *Ogledima*. Štaviše, ta opozicija se i pokazuje u svojoj nasilnosti s obzirom na paradoks na koji smo pokušali da ukažemo. S druge strane, Ničeov rani esej nesumnjivo sadrži *fazu preokretanja* koja je svojstvena i Deridinoj dekonstrukciji iz *Bele mitologije*. U tom smislu imamo jednu vrstu linije: Lok predstavlja tradicionalni pogled na opoziciju doslovnog i figurativnog, gde favorizuje doslovno u pogledu preciznosti, proterujući tako figurativno iz filozofskog diskursa. Niče takvu sliku preokreće, favorizujući metaforičko nauštrb drugog, učinivši tako gest koji Derida strateški ponovo čini u prvoj glavi *Bele mitologije* u nastojanju da datu opoziciju dekonstruiše. U tom je smislu Niče za Deridu inspiracija.

S druge strane, Ničeova subverzija može ići i dalje: ukoliko pođemo od druge interpretacije u kojoj doslovno i metaforičko, pojam i metafora u *O istini i laži u izvanmoralnom smislu* nisu samo preokrenuta opozicija, već prokazana lažna opozicija. „Pravi svet smo otklonili: koji je svet preostao? prividni možda?... Ali ne! s pravim svetom otklonili smo i prividni!“⁵⁷ Ukoliko Niče, dakle, ukida hegemoniju doslovnog, to ne znači da apsolutizuje figurativno, ukinuvši jedno on ukida celokupnu lažnu opoziciju na kojoj se tradicionalno mišljenje temelji. Ukoliko tako postavimo stvari čini se da Niče anticipira i dalji rad dekonstrukcije – on ne samo što preokreće datu opoziciju, on je i ukida. U tom smeru, moguće je misliti i *nervni nadražaj* kao jedan veoma nespretno izveden *suplement*, *pharmakon*, nespretnu *neodlučivost*, koja će sprečiti recidiv ili kakvo hegelijansko prevazilaženje. U takvoj postavci, Ničeov tekst izvršio je dekonstrukciju u mnogo većoj meri u odnosu na prvu postavku. Bilo kako bilo, jasno je da je uticaj Ničea na *Belu mitologiju* veliki, možda i srazmeran onoj meri u kojoj je Aristotelova definicija metafore uticala na Lokovu semiologiju. Na koncu, ovaj rad imao je i jednu skrivenu nameru: konstruisanjem etapa teksta ovog rada u najopštijem smislu pratili smo hod dekonstrukcije.

---

⁵⁷ Niče, F., *Sumrak idola*, Grafos, Beograd, 1980.

LITERATURA

- Bennington, G., "Metaphor and Analogy in Derrida", u *A Companion to Derrida*, John Willey & Sons, Chichester, 2014.
- De Man, P., „Retorika ubeđivanja“, *Gradac*, br. 152-153, Dom kulture Čačak i Umetničko društvo Gradac, Čačak, 2004., str. 150-151.
- Derida, Ž., *Bela mitologija*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1990.
- Durst, C. D., "Hegel and Derrida on the Problem of Reason and Repression", *Continental Philosophy Review* 32, Kluwer Academic Publishers, 1999.
- Guyer, P., "Locke's philosophy of language", u *The Cambridge Companion to Locke* (priredio Vere Chappell), Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- Haack, S., "Dry Truth and Real Knowledge": *Epistemologies of metaphor and metaphors of epistemology*, u *Aspects of Metaphor* (priredio Jaako Hintikka), Kluwer Academic Publishers, 1994.
- Kofman, S., „Niče i metafora“, *Gradac*, br. 152-153, Dom kulture Čačak i Umetničko društvo Gradac, Čačak, 2004.
- Kretzmann, N., "The Main Thesis of Locke's Semantic Theory", *The Philosophical Review*, Vol. 77, No. 2., Duke University Press, 1968.
- Lawlor, L., *Imagination and Chance. The Difference Between the Thought of Ricoeur and Derrida*, State University of New York Press, Albany, 1992.
- Locke, J., *An Essay Concerning Human Understanding*, The Pennsylvania State University, 1999.
- Lok, Dž., *Ogled o ljudskom razumu*, Kultura, Beograd, 1962.
- Morris, M., "Metaphor and Philosophy: An Encounter with Derrida", u *Philosophy*, Vol. 75, No. 292, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Niče, F., *Knjiga o filozofu*, Grafos, Beograd, 1984.
- Niče, F., *Sumrak idola*, Grafos, Beograd, 1980.
- Žunjić, S., "Pojmovnost i metafora", *Theoria*, br. 3-4, god. XXV, Filozofsko društvo Srbije, Beograd, 1982.

LUKA RUDIĆ

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

PROBLEM OF METAPHOR: LOCKE, NIETZSCHE,
DERRIDA

Abstract: Since metaphorical speech represents an inspiring topic for philosophical research it was an object of inquiry for numerous philosophers. This paper examines two different approaches to the subject. On the one hand, we scrutinize Locke's *Essays* and display its traditional-metaphysical understanding of metaphor. On the other hand, we contrast Locke's view with the one that Nietzsche develops in his early essay *On Truth and Lies in a Nonmoral Sense*. We will try to show that Nietzsche's standpoint reverses the traditional metaphysical image (of the work of metaphor), thus allowing contemporary considerations on metaphor. Derrida's *White Mythology* will serve as an underlying interpretation that indicates the inherent supplementarity of metaphor and signification in general.

Keywords: metaphor, literal meaning, figurative meaning, Locke, Nietzsche, Derrida, supplement

Primljeno: 14.3.2022.

Prihvaćeno: 25.6.2022.

